

УДК 721(477.85/.87-22)"1990/2018"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.05.1059>

НОВІТНЯ АРХІТЕКТУРА ГУЦУЛІВ: ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ

*Робота виконана у рамках Гранду:
Реєстраційний номер 12Н13061382.
Назва проекту: «Huculszczyzna —
antropologiczne obszary ratęci»
(час реалізації 2014—2018 рр.)*

Роман РАДОВИЧ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1900-8948>
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ історичної етнології,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: radovychroman@gmail.com

У процесі розвитку народна архітектура постійно відчуває вплив різноманітних чинників, які їй визначають функціональну життєздатність, регіональну багатоваріантність, зовнішній вигляд тощо як окремих об'єктів (житлового, громадського та ін. призначення), так і архітектурного комплексу в цілому. Власне усе це й визначає *актуальність* роботи.

Автор ставить перед собою *мету* виявити особливості формування сільської забудови сучасного гуцульського села в умовах незалежної України, прослідкувати специфічні риси окремих її компонентів, ступінь зовнішніх впливів, використання традиційних елементів місцевого народного зодчества, а також з'ясувати розуміння автохтонами таких понять як «гуцульська архітектура» загалом та «новітня гуцульська архітектура». *Об'єктом* дослідження є традиційна народна архітектура гуцулів, а *предметом* — її розвиток у новітньому часі. *Методологічною основою* дослідження є принцип історизму в поєднанні з елементами структурно-функціонального аналізу та використання основних методів етнологічної науки: типологічного, комплексного та ретроспективного аналізу, історичної реконструкції тощо. *Територія дослідження* охоплює усю територію Гуцульщини у межах Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. *Часові рамки* дослідження: початок 1990-х рр. — 2018 р. включно.

Ключові слова: Гуцульщина, новітня архітектура, житло, сакральні споруди, туристично-відпочинкові комплекси.

Roman RADOVYCH

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1900-8948>
Doctor of Sciences in History, Senior Researcher
of the Institute of Ethnology
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
in the Department of Historical Ethnology,
Svobody Avenue, 15, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: radovychroman@gmail.com

MODERN ARCHITECTURE OF HUTSULS: FEATURES AND SPECIFICS OF FORMATION

In the process of development, various factors that determine the functional viability, regional diversity, appearance, etc. of both individual objects (residential, public and other purposes) and the architectural complex as a whole influenced on folk architecture. In fact, all this determines the *relevance* of the paper.

The author *aims* to identify the features of rural development of modern Hutsul village in independent Ukraine, to trace the specific features of its components, the degree of external influences, the use of traditional elements of local folk architecture, and to clarify the understanding of indigenous concepts such as «Hutsul architecture», in general, and «modern Hutsul architecture».

The *object of research* is the traditional folk architecture of the Hutsuls, and the *subject* — its development in modern times.

The *methodological basis* of the study is the principle of historicism in combination with elements of structural and functional analysis and the use of basic methods of ethnological science: typological, comprehensive and retrospective analysis, historical reconstruction and more. The territory of the study covers the entire territory of Hutsul region within Ivano-Frankivsk, Zakarpattia and Chernivtsi regions.

The period of the research: the beginning of the 1990s—2018 inclusive.

In modern ethnological science, the declared problem has been never considered, so the *basis* of the work is information collected during expeditions conducted in 2015—2018; tourist and recreational complexes, catering establishments — huts, as well as small architectural forms (chapels, roadside wells, fences), etc.

Keywords: Hutsul region, modern architecture, housing, sacred buildings, tourist and recreation complexes.

Вступ. Народне будівництво становить складний культурно-побутовий комплекс як з погляду конструкції, так і функціонального призначення. Воно є однією з найважливіших складових традиційно-побутової культури етносу, в якій відображена його історична доля, соціальні, виробничі та побутові відносини, а також міжетнічні взаємозв'язки. Народна будівельна творчість — це багатовимірне історичне явище, яке розвивається у руслі поступу загальнолюдської цивілізації. У процесі розвитку вона постійно відчуває вплив різноманітних чинників, які й визначають функціональну життєздатність, регіональну багатоваріантність, зовнішній вигляд тощо як окремих об'єктів (житлового, громадського та ін. призначення), так і архітектурного комплексу в цілому. У процесі історичного розвитку сільський уклад перебуває в тісному взаємозв'язку з іншими сферами суспільного поступу, зазнає постійного впливу реалій певного часу, відповідно й народне будівництво перебуває у стані постійного вдосконалення, пристосування до вимог часу, тобто повсякчас відбувається ніби його відродження в новій якості. Власне усе це й визначає *актуальність* роботи.

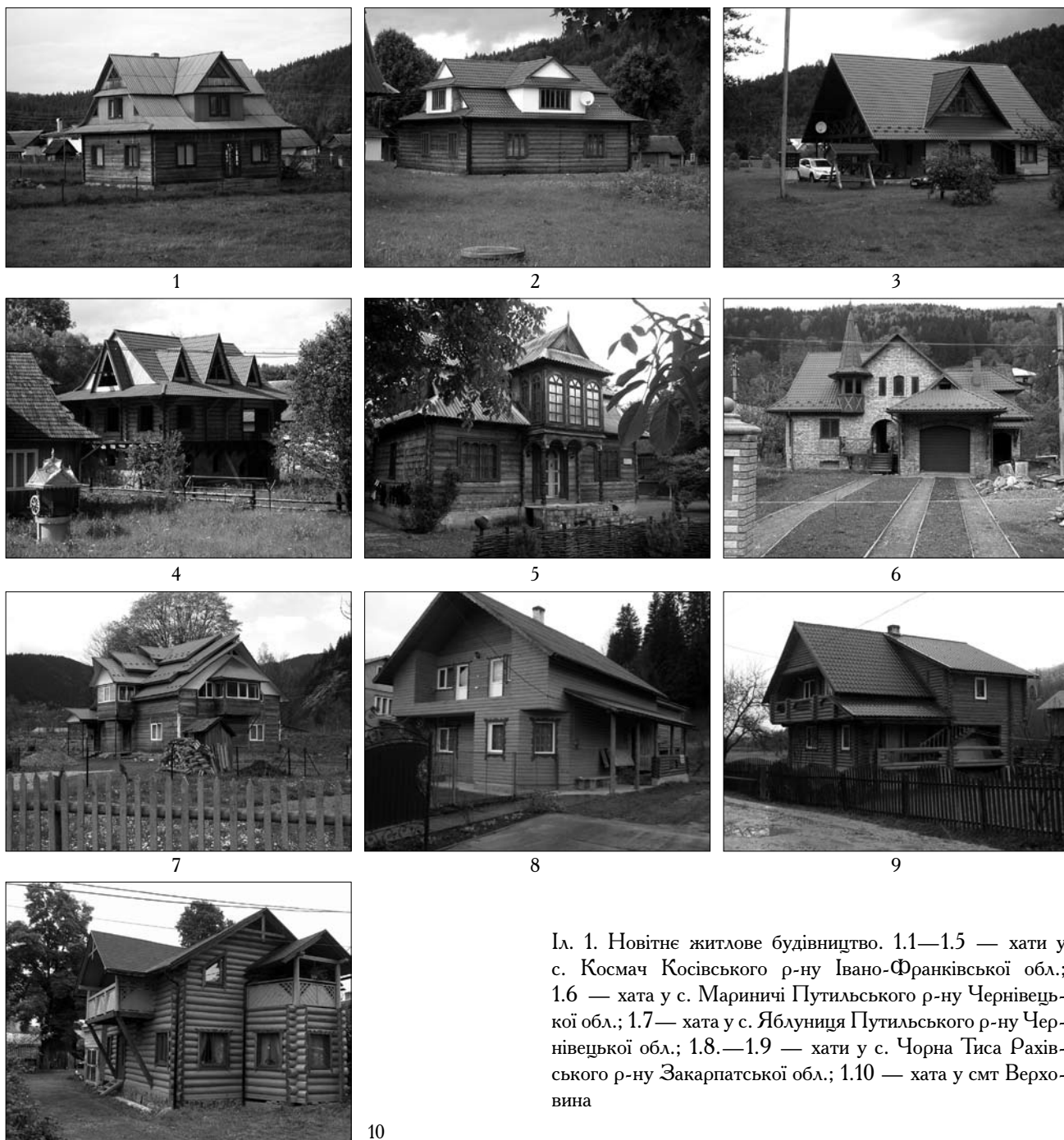
Автор ставить перед собою *мету* виявити особливості формування сільської забудови сучасного гуцульського села в умовах незалежної України, прослідкувати специфічні риси окремих її компонентів, ступінь зовнішніх впливів (продиктованих вимогами часу), використання традиційних елементів місцевого народного зодчества, а також з'ясувати розуміння автохтонами таких понять як «гуцульська архітектура» загалом та «новітня гуцульська архітектура». *Об'єктом* дослідження є традиційна народна архітектура гуцулів, а *предметом* — її розвиток у новітньому часі. *Методологічною основою* дослідження є принцип історизму у поєднанні з елементами структурно-функціонального аналізу та використання основних методів етнологічної науки: типологічного, комплексного та ретроспективного аналізу, історичної реконструкції тощо. *Територія дослідження* охоплює усю територію Гуцульщини у межах Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей¹. *Часові рамки* дослідження: початок 1990-х рр. — 2018 р. включно.

¹ У роботі для позначення адміністративних одиниць будемо використовувати наступні скорочення (відповідно до адміністративного поділу до реформи 2021 р.): Івано-

Задекларована проблема ніколи не розглядалася в сучасній етнологічній науці, тому основою праці слугують відомості, зібрані упродовж експедицій, проведених у 2015—2018 рр. у низку населених пунктів Гуцульського краю, а також матеріали автора з експедиційних виїздів на ці терени впродовж 1987—2009 рр.

Основна частина. Гуцульські поселення формувались протягом тривалого часу. Загальний вигляд населених пунктів змінювався повільно упродовж століть. Виникнення постійних поселень на Гуцульщині пов'язане з переходом до осілого способу життя, з освоєнням для господарських потреб лісових масивів. Села не творили тут відокремленої цілісності (вони могли займати й кілька десятків квадратних кілометрів) [1, с. 183]. У ХІХ — на початку ХХ ст. найбільш характерними для Гуцульщини були поселення безсистемно розсіяної форми. Селянські садиби хаотично розсіювалися по всій долині та гірських схилах. Осередок села виникав зазвичай біля річки чи потоки. Паралельно до течії ріки пролягала, як правило, головна сільська дорога. Тут же в долині містилася церква, будинок адміністрації, школа, крамниця, корчма, які утворювали своєрідний центр села. Більшість дворів розташовувалась у долині ріки, потоку, була розкидана по пагорбах, схилах гір, у сухіших місцях, захищених від холодних вітрів та виливів потоків. Натомість біля дороги було лише кілька «оседків» [1, с. 183; 2, с. 38—39; 3, с. 71]. Поселення безсистемно розсіяної форми залишались домінуючими на теренах Гуцульщини й упродовж усього ХХ ст., проте у цей період, особливо у його другій половині, відбувається поступове зростання забудови осередку (центральної частини) села за рахунок як житлових, так і громадських (дитячі садочки, школи, адміністративні будівлі тощо) споруд. Подібні процеси притаманні й для кінця ХХ — перших десятиліть ХХІ ст., проте з проголошенням незалежної Української держави, що спричинило суттєві зміни як у соціальній, так і в деяких інших сферах сільського укладу, призвело до помітних структурних змін забудови сільського осередку.

Франківська обл.: Косівський р-н — Кос., Верховинський р-н — Вер., Надвірнянський р-н — Над., Яремчанський р-н — Яр.; Закарпатська обл.: Рахівський р-н — Рах.; Чернівецька обл.: Путильський р-н — Пут.

Іл. 1. Новітнє житлове будівництво. 1.1—1.5 — хати у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; 1.6 — хата у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл.; 1.7— хата у с. Яблуниця Путильського р-ну Чернівецької обл.; 1.8.—1.9 — хати у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл.; 1.10 — хата у смт Верховина

Загальне обличчя сучасного гуцульського села в архітектурному відношенні формує кілька компонентів: житлові (іл. 1.1—1.8), сакральні та адміністративні споруди; туристично-відпочинкові комплекси, заклади харчування — ресторани-колиби (які з'явилися у сільській забудові переважно впродовж двох останніх десятиліть) тощо. Так би мовити доповнюючими елементами слугують малі архітектурні форми (каплиці, придорожні криниці, огорожі та ін.). Стосовно житлового будівництва, то хоча його

основу становлять споруди 1950—1980-х років (нерідко й першої половини ХХ ст., а то й окремі релікти ХІХ ст.), найбільше впадають у вічі оселі новітнього часу: 1990-х, а особливо — 2000-х років. У той час, коли у ХІХ — першій половині ХХ ст. основною домінантою сільської забудови була церква (у більших селах їх могло бути й кілька) [2, с. 32], у сучасному селі такої єдиної домінуючої споруди уже немає — з храмом цю функцію поділяють й деякі інші компоненти сільської забудови (туристичні

комплекси, ресторани-колиби, деякі адміністративні будівлі, а зчаста до домінуючих компонентів можна зарахувати окремі новітні оселі).

Новітнє сільське будівництво етнофори, як звичайно, передовсім поділяють на дві категорії: «на своє жите» (житлові споруди у яких проживають самі) та «на туризм» (садиби-готелі, призначені для туристів). Тому розгляд новітньої гуцульської архітектури, на наш погляд, найбільш доцільно розпочати з характеристики власне цих двох складових сучасної сільської забудови.

Щоб краще зрозуміти якою власне є новітня гуцульська житлова архітектура у XXI ст., необхідно у кількох словах зупинитись на її розвитку упродовж XX ст. Традиційна гуцульська хата XIX — початку XX ст. здебільшого представляла собою однорядову три- чи чотириділну в плані споруду («хата» + «сіни» («хроми») + «комора»; «хата» + «сіни» («хроми») + «хата»; «хата» + «сіни» («хроми») + «хата» + «комора») з галерейкою при віконній стіні. З трьох інших боків будівлю оточували вузькі (приблизно 2 м завширшки) господарські прибудови («притули», «дахи», «хлівці»), у яких в зимові місяці утримували овець. У кінці XIX — на початку XX ст. при тильній стіні житлових приміщень інколи виділяли неширокі комори-«кліти», унаслідок чого виникало так зване дворядове житло («хата»/«кліть» + «сіни» («хроми») + «хата»/«кліть»): хати у смт Верховина, с. Замагорів (Вер. ІФ.) та ін. Своєрідності зовнішньому вигляду житла надавав дах. Хати тут перекивали так званім «причілковим дахом», тобто чотирисхилим дахом з невисокими вертикальними фронтонами у верхній частині причілков (українські дослідники його ще номінують словосполученням «гуцульський дах»). Висота даху майже не перевищувала висоти повного зрубу стін, так що співвідношення висот видимої частини зрубу і даху дорівнювало приблизно 1:1,5. Пологі дахи «притул» ніби витікали з більш стрімких дахів хати, і створювалося враження, що дахи стеляться по землі, а хата зовсім не має стін [4, с. 69]. Єдиним покрівельним матеріалом була деревина («драниця», довгі коліні дошки). Будівництво подібних жител доволі широко практикувалися ще й у 1920—1930-х рр., проте у цей період у дворядових оселях місце однієї (чи двох) «клітей» інколи займало додаткове житлове приміщення

(переважно кухня). Місцями почали використовувати також двосхилі дахи своєрідної форми (з нижнім піддашшям та ступінчастим завершенням фронтонів угорі). Водночас в окремих випадках на фасадному схилі даху влаштували своєрідну надбудову з вікном (світловий ліхтар), прикриту дашком. Як покрівельний матеріал, поряд із драницями, щораз частіше використовували «гонт».

Стосовно житлового будівництва другої половини XX ст., дослідники радянського періоду [1, с. 187—189; 5, с. 244—258; 6, с. 305—326], очевидно віддаючи належне кон'юктурі часу, дещо перебільшували, відзначаючи його «бурхливий розвиток». Безумовно, внаслідок науково-технічного прогресу, процесів урбанізації з усіма її неоднозначними аспектами у житлобудівельну культуру гуцулів (як і інших етнографічних груп українців) поступово проникали нові, співзвучні часу, прогресивні явища, проте, враховуючи державну та колгоспну власність на землю, будівельні нормативи та низку інших чинників, про бурхливий розвиток житлового будівництва у цей період говорити не доводиться. У перші повоєнні (1940-ві) роки на Гуцульщині продовжували переважати домівки з традиційним класичним плануванням (щоправда, сіни нерідко перетворювали у кухню) [1, с. 188]. Доволі часто так будували й у 50—60 рр. XX ст. Проте у цей період тут поширюються так звані «чвураки», тобто наближені у плані до квадрата споруди, розділені капітальною стіною на дві неоднакові за площею частини, в одній з яких влаштували засклену веранду, кухню та комору, в іншій — житлові камери та ін. [1, с. 188]. Слід відзначити, що такі «чвураки» у цей час почали споруджувати й у інших місцевостях як Карпатського краю [6, с. 310—311] та на заході України загалом (наприклад на Поділлі, Опіллі тощо). Збільшується площа вікон, житла обладнують заскленими верандами (які замінили відкриті галерейки), у приміщеннях настеляють дерев'яні підлоги та ін. Хати вкривають чотири- або двосхилими дахами, більшого розповсюдження набувають також дахові надбудови — виступаючі світлові ліхтарі, які нерідко уже є зовнішніми атрибутами холодних мансардних приміщень (замешкуваних лише влітку). Хати з світловими ліхтарями набувають більшого розповсюдження у 1970—1980-х рр.: вони охоплюють щораз більшу територію Гуцульщини, їх застосовують як при будів-

нищті за власними планувальними розробками, так і вписують у рекомендовані типові проекти.

Як у XIX, так і впродовж усього XX ст. основним будівельним матеріалом у гуцулів була смерекова деревина. Проте у той час, коли ще на початку XX ст. переважали зруби з випусками торців поза обріз стіни («в сруб», «в обіймиці»), у 1920—1930-ті рр. у більшій мірі поширюються зруби без лишку («в канюк», «в німецький зруб», «в англійський замок», «в ценьк»), а у другій половині XX ст. більшого поширення набуває не пов'язана з місцевими традиціями минулого каркасно-дильована техніка («в замітник», «в заміт»). Зовні стіни таких будівель вертикально обшивали дерев'яними дощечками — «шалівками» (ІФ., Чер.) чи гонтом (Рах. Зак.). Також набуває поширення (щоправда, порівняно незначного) зведення стін з цегли. Хоча традиційні покрівельні матеріали (зокрема драниця та гонт) для покриття осель інколи застосовували ще у 1980-х рр., перевагу у цей час щораз більше віддають черепиці, металевій «блясі», а особливо — шиферу [1, с. 188].

Необхідно відзначити що власне у другій половині 70-х — 80-ті рр. XX ст. у професійній архітектурі появляється поняття «гуцульський стиль», у якому, щоправда, здебільшого використані елементи, які, швидше за все, можна пов'язати з бойківськими (а не гуцульськими) народними традиціями: стрімкі двохскілі дахи, світлові ліхтарі, вкриті такої ж форми дашками тощо. Причому громадські будівлі (школи, дитячі садочки, адміністративні приміщення та ін.), запроектовані у цьому стилі, широко втілюються в життя не тільки в Карпатському краї, а й далеко за його межами. Щоправда, на житлобудівництво гуцулів цей рекомендований проектантами «гуцульський стиль» впливу практично не спричинив: впродовж експедицій 1980 — початку 1990-х рр. зафіксувати подібних осель нам не довелося.

Перед тим, як перейти до характеристики подальшого розвитку гуцульського житла, дещо детальніше варто зупинитись на особливостях уже згадуваних домівок з виступаючими даховими надбудовами, облаштованими вікном (світловим ліхтарем), оскільки, як буде говорено далі, на думку гуцулів, вони мали певний безпосередній вплив на формування новітнього «гуцульського стилю» житлового будівництва. Такі надбудови надають профілю даху (як з причілкового, так і з головного фасадів)

ламаної форми («дах з заламами»). Подібні дахові надбудови місцеве населення називає по-різному: «когути» (с. Космач Кос.), «лелеки» (с. Вербівець Кос.), «ганки» (сс. Старий Косів, Шешори, Старі Кути Кос.), «гудзінки» (с. Вижній Березів Кос.), «голубники» (сміт Верховина), «голуб'ятники» (сміт Ворохта Над., с. Чорна Тиса Рах.), «фальшиві голуб'ятники» (сміт Путила, сс. Шепіт, Яблуниця, Мариничі, Розтоки Пут.) тощо. Відповідно хату, обладнану такими надбудовами, називають: «хата з когутами», «хата з лелеками», «хата з ганками («дах з ганками»)), «хати з гудзінками», «хата з голубниками», «хата з голуб'ятниками», «хата з фальшивими голуб'ятниками» (на буковинській Гуцульщині її інколи номінують, як «хата завита»).

Як уже згадувалось, «дах з когутами» у житловому будівництві окремих населених пунктів (с. Космач Кос.) зрідка траплялись вже у довоєнний період (1930-і рр.). Респонденти старших вікових груп з цього села стверджують, що «дах з когутами» місцеве населення запозичило у смт Ворохта² (давній туристичний центр), де такі споруди будували скоріше. Проте, відповідно до інформації почерпнутої у самому смт Ворохта, «голубники» у конструкції дахів осель тут інтенсивно почали впроваджувати лише у другій половині XX ст.³ Ці елементи у житлове будівництво проникли під впливом місцевих курортних будівель, у яких замешкувались мансардні приміщення (у польській архітектурі це так звані будівлі «закопанського стилю»⁴). Подібні споруди були поширені у смт Ворохта (як і в інших курортних осередках) вже у кінці XIX — на початку XX ст., свідченням чого є окремі збережені до сьогодні об'єкти.

Як свідчать польові матеріали, в окремі місцевості Гуцульщини (як і в окремо взяті села) такі будівлі проникли у різні періоди. Скажімо, у сс. Космач, Соколівка (Кос.) індивідуальні житлові споруди в окремих випадках почали обладнувати «когутами» вже у довоєнний період, проте більшого поширення

² Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Клапцунюка Дмитра Васильовича, 1925 р. н.

³ Записано 8.11.2015 р. у с. Ворохта Яремчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Щербюка Максима Юровича, 1926 р. н.

⁴ Закопане — курортне містечко, один із давніх курортних осередків на теренах Польщі.

вони набули тут починаючи з 1950-х рр. У сс. Білі Ослави, Чорні Ослави (Над.), Лючки, Вижній Березів, Текуча (Кос.) «хати з гудзінками» появились лише у 1950—1960-ті рр. (після Другої світової війни). Причому навіть тоді (як і тепер) траплялись тут доволі спорадично. У сс. Старий Косів, Вербівець, Шешори, Кути (Кос.) такі споруди поширились тільки у 1960-х роках. За твердженнями респондентів сюди вони були занесені майстрами зі с. Соколівка (звідси ще одна назва такого даху — «соколівський верх»: с. Вербівець). Як уже було говорено, у сільському житлобудівництві с. Ворохта «голубники» інтенсивно споруджували починаючи лише з другої половини ХХ ст. (проте як мансардні помешкання їх почали використовувати тільки у 1990-х рр.). Щодо буковинської частини Гуцульщини (Пут.), то відповідно до тверджень місцевого населення, житла з «фальшивими голуб'ятниками» поширились сюди з «Галіції» (галицької частини Гуцульщини) лише у 1970-ті рр., причому навіть у цей час траплялись тут доволі спорадично (за твердженнями респондентів, такі дахи найперше почали робити майстри зі с. Селятин). Натомість на Закарпатті (сс. Чорна Тиса, Ясіня, Лазецьина Рах.), відповідно до тверджень респондентів (та наших спостережень), дахи з світловими ліхтарями появились лише наприкінці 1980-х — на початку 1990 рр. і навіть у цей час значнішого поширення не набули: *«Колись того на даху не було... Троха більше голуб'ятники почали будувати за Україною»*⁵.

Щодо еволюції такого даху то, як зазначають респонденти, у с. Космач (де це явище траплялось ще у 1930-х рр.) давніші житла робили лише з двома «когутами» (на причілках), в окремих випадках ще один «когут» влаштували на головному фасаді. Натомість у кінці 1980-х — на початку 1990-х рр. «когутами» облаштували усі чотири боки даху. Як у довоєнний, так і у радянський періоди мансардні приміщення («когути») у якості житла не використовувалися, вони зазвичай виконували функцію звичайного горища (щоправда, при потребі, їх могли замешкувати у літній період). Такі «когути» не мали спеціальних входів: на горище можна було потрапити лише через люк у стелі (до якого приставляли драбину). Мансардні приміщення у цих осе-

лях почали пристосовувати для житлових цілей лише з другої половини 1980-х («за горбачовської перебудови») — початку 1990-х («за України») рр. Натомість у подібних оселях, збудованих починаючи з 90-х рр. ХХ ст., у мансардне приміщення вела вже окрема сходовая клітка, внаслідок чого на горіщному поверсі обладнували три житлові кімнати і вестибюль.

Отже з кінця 1980-х — початку 1990-х рр. в індивідуальному житлобудівництві гуцулів відбулися доволі помітні зміни, пов'язані, передовсім, з послабленням регламентації будівельних нормативів. Основним варіантом стали житла мансардного типу. На мансардному поверсі здебільшого влаштували дві кімнати, які використовували як спальні [1, с. 188] (їх вже обладнували опалювальними пристроями). Для збільшення площі мансардних приміщень у цей період широко почали використовувати конструкцію даху «на стільцях». Водночас у побут населення поступово увійшли й двоповерхові споруди, зазвичай, каркасно-дильованої («в заміт») конструкції (інколи перший поверх споруджували з цегли чи з дерева у зрубній техніці без лишку — «в канюк», другий — з дерева у техніці каркасно-дильованій). Основними покрівельними матеріалами й надалі залишилися черепиця, шифер та листове залізо. Пластику фасадів збагатили засклені веранди, балкони та лоджії [7, с. 19].

Лише наприкінці 1990-х — на початку 2000-х рр. в індивідуальному житловому будівництві гуцулів відбуваються кардинальні зміни, власне починається процес формування новітньої архітектури, яка і є безпосереднім предметом нашого дослідження. Відміна будівельних нормативів, які у радянський період регламентували як загальний простір будівлі, так і її житлову (так звану корисну) площу, дозволила суттєво змінити об'ємно-просторові параметри споруд. Гуцули споруджують свої житла за власними або типовими проектами (останні господар або місцевий майстер-будівельник дещо коригує: *«Більше будують по проектах, часто майстер до того додає щось своє»* (сміт Верховина)⁶; *«Майстер питає газду, які мають бути кімнати. Бере типовий проект, а потім його доробляє — прив'єзує до*

⁵ Записано 14.11.2017 р. у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Гринюка Дмитра, 1971 р. н.

⁶ Записано 13.07.2015 р. у смт Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Грималока Богдана Федоровича, 1984 р. н.

того, що хоче газда» (с. Мариничі Пут.)⁷; «Хату газда замовляє — майстер корегує. Газда дозволяє майстрам самим придумувати декоративні елементи» (с. Космач Кос.)⁸. Хоча у цей час ще інколи зводять характерні для кінця 1980-х — початку 1990-х рр. споруди мансардного типу з «когутами» (використовуючи конструкцію даху «на стільцях») та двоповерхові оселі, які, як зазначають респонденти, «увійшли в моду» з початку 1990-х рр., проте в останні роки такі хати, за словами етнофорів, «виходять з моди» («В 1990 роках була біда, не було грошей... Хати почали [будувати] більше в два поверхи. Хати модернові — після 2000 року. З 2000-х років пішов туризм — і почали більше будувати поверхові, модернові хати»⁹). Відповідно до інформації (Кос., Вер. ІФ.), при влаштуванні мансардних приміщень дах з «когутами» мав свої недоліки: горищний простір не повністю використовувався як корисна площа. У цьому відношенні більш досконалі є півториповерхові будівлі («півтораки»), перекриті так званім «дахом з трикутниками» чи «дахом з теперішніми когутами» (с. Космач), що дозволяє у більш повній мірі використовувати для житлових потреб горищний простір. Мансардні приміщення переважно виконують функцію спальні (в міру необхідності їх буває 2—3).

Загальне обличчя новітньої житлової архітектури гуцулів в основному твориться за рахунок використання вертикальних та горизонтальних об'ємно-просторових членувань фасадів, влаштуванні виносених та заглиблених веранд, балконів, лоджій, своєрідних дахових надбудов тощо. Особливо вагому функцію у цьому процесі відіграє також значне використання в оздобленні фасадів дерев'яних декоративних елементів, які поєднують у собі як нові для Гуцульщини (занесені зізовні) так і традиційні, творчо переосмислені та художньо розвинуті, деталі місцевого народного будівництва. Особливо це помітне при влаштуванні дахів (власне дахових надбудов), за

особливостями яких місцеве населення зазвичай і визначає приналежність споруд до сучасного «гуцульського стилю». Симетричність загального об'єму будівлі, яка була притаманна для попередніх періодів, замінюється асиметричністю, оскільки в таких випадках створюється найбільш цілеспрямована організація житлових і підсобних приміщень. Унаслідок цього відбувається асиметричне вирішення фасадів, асиметричне розташування вікон, дверей, галерейок, веранд та інших елементів. Скажімо, схема розташування віконних отворів на фасадах викликана передовсім утилітарними міркуваннями (бажанням краще освітити те чи інше приміщення в залежності від його призначення і способу використання), а вже відтак будівельник, використовуючи відповідні форми та конфігурації, моделює архітектурно-художнє обличчя оселі.

Основним будівельним матеріалом у новітній час й надалі залишається деревина: «Найбільше будують з дерева. Вважають, що дерево економічний матеріал: хто хоче зберегти традиції — буде з дерева» (с. Мариничі Пут.)¹⁰. Споруди зазвичай зводять у каркасно-дильованій техніці: «Колись хату будували в вугли у довготю (з довгого дерева), а тепер — в заміть з короткого дерева»¹¹ (скажімо, у с. Чорна Тиса Рах. 90% осель новітнього часу споруджено технікою «в стовпи»¹²). Трапляються й житла муровані з цегли чи шлакоблоків, проте частіше з цих матеріалів зводять лише перший поверх, а другий (чи мансардні приміщення) монтують у каркасно-дильованій техніці («в заміть»). Поряд із дильованням інколи застосовують й зруби без випусків торців — «в каню» (теж переважно для першого поверху: «В селі є багато хат, що перший поверх — в вугли, а другий — в стовпи»¹³). Зовнішні стіни в оселях описаних конструкцій, зчаста тинькують, проте нерідко їх обши-

⁷ Записано 02.04.2016 р. у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл. від Гордея Бориса Вікторовича, 1980 р. н.

⁸ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Поляка Василя Васильовича, 1983 р. н.

⁹ Записано 13.07.2015 р. у смт Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Кожун Василя Васильовича, 1950 р. н.

¹⁰ Записано 02.04.2016 р. у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл. від Гордея Бориса Вікторовича, 1980 р. н.

¹¹ Записано 13.11.2017 р. у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Мочернюка Руслана Івановича, 1984 р. н.

¹² Записано 11.11.2017 р. у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Лафердюка Михайла Івановича, 1987 р. н.

¹³ Записано 11.11.2017 р. у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Лафердюка Михайла Івановича, 1987 р. н.

вають «пластиковою вагонкою» («сайдингом»), а в останні роки для цього щораз більше використовують дерев'яні «шалівки» («вагонку») чи оброблені на станку горбилі («фальшбрус»): смт Путила. Зазвичай ці будівельні елементи уже виготовляють місцеві майстри. Водночас із середини першого десятиліття ХХІ ст. у житлобудівництві поступово починають використовувати давню традиційну зрубну техніку з випусками торців поза обріз зрубу («в вугли»). Щоправда, стіновим матеріалом в основному слугує пропущений крізь станок, так званий, «калібрований брус» (колоди) чи «калібрований півбрус» (напівколоди): смт Путила, Верховина; сс. Шепіт, Яблуниця, Мариничі (Пут.); Космач, Лючки, Вижній Березів, Текуча (Кос.); Чорні Ослави (Над.); Чарна Тиса, Ясіня (Рах.) та ін. Зовнішні стіни таких осель зазвичай не вкривають штукатуркою, а промащують оліфою чи іншими антисептиками, що надає їм приємного жовтого кольору (інколи вугли виділяють темнішим кольором). Знову ж в окремих селах (смт Путила, Верховина; сс. Космач Кос., Мариничі Пут., Чорна Тиса Рах.) одержуємо інформацію, що у «будовах на своє жите» в останні роки частіше використовують «дикар» — «дикий кругляк» (тобто природні стовбури «не циліндровані на станку»). Їх у стіну вкладають цільними, або розпускають на дві півколоди (останні вкладають у стіну, повертаючи заокругленим боком досередини). Перед використанням таке дерево добре висушують: «Як я мав будувати хату, то перше ліс два роки сох; потім їго я шліфував болгарков... шліфував кругляк; як вже стояла хата, то з середини ще раз шліфував» (с. Чорна Тиса Рах.)¹⁴. Використання цього матеріалу («дикого бруса») респонденти зазвичай пояснюють так: «З дикого бруса будувати краще, бо [в ньому] не порушується структура дерева. З циліндрованого бруса (кругляк, пропущений на станку. — Р. Р.) — гірше, бо порушена структура, він скорше гниє»¹⁵.

Стосовно технологічних процесів, то хоча у наш час уже використовується новітній інструментарій

(спеціальні станки, бензинові та електричні пили, дрелі тощо) та технології, що у значній мірі спрощує виробничі процеси, у багатьох випадках застосовують традиційні (щоправда, дещо модернізовані) технології будівництва. Зокрема, щоб запобігти перекосам горизонтальних вінців (як при зрубній, так і каркасно-дильованій техніках), суміжні деревини традиційно «беруть на тиблі», тобто з'єднують попарно вертикальними кілками. Однак, коли у минулому у якості тиблів здебільшого використовували смерекові сучки, сьогодні їх виготовляють з в'яза («ільм», «елен»: смт Путила) чи бука (смт Верховина). Довжина тиблів сягає приблизно 15—20 см: вони заходять у кожну із суміжних деревин до половини своєї довжини. Щілини між суміжними вінцями («для утеплення») конопатять клоччям («пакля з льону»), проте в індивідуальному будівництві для цієї мети ще нерідко використовують традиційний лісовий мох (оскільки, за спостереженнями місцевих жителів «мох є екологічним, а пакля палит (псує) дерево; то чужі, як будують в горах, то дають паклю, а гуцули — ліпше мох»: с. Чорна Тиса Рах.)¹⁶. У спорудах будованих «в заміт» внутрішні перегородки («перестінки») з двох боків обшивають деревом (дошкою чи «вагонкою»), а всередині утеплюють мінеральною ватою. Проте, як зазначають респонденти, «мінвату» зазвичай використовують у великих туристичних комплексах, натомість у житловому будівництві її заміняють дерев'яними опилками: «Тепер в хатах роблять каркасні стіни. Стовпи, з двох боків шалюють дошками, а в середину набивають «стружку» (між дві дошки замість мінвати дають дерев'яні стружки). Мінвату люди не дають... мінвату дають бізнесмени в Буковелі»: с. Космач¹⁷. Для виготовлення «шалівки», крім смереки, вживають явір, вільху, модрину (особливо для внутрішнього облицювання приміщень: с. Чорна Тиса Рах.)¹⁸. Як зазначають респонденти, деревину, призначену для виготовлення

¹⁴ Записано 11.11.2017 р. у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Лафердюка Михайла Івановича, 1987 р. н.

¹⁵ Записано 02.04.2016 р. у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл. від Гордея Бориса Вікторовича, 1980 р. н.

¹⁶ Записано 11.11.2017 р. у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Лафердюка Михайла Івановича, 1987 р. н.

¹⁷ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Клапцунюка Дмитра Васильовича, 1925 р. н.

¹⁸ Записано 11.11.2017 р. у с. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Лафердюка Михайла Івановича, 1987 р. н.

«вагонки» попередньо необхідно добре висушити, «бо як порізати на вагонку, а потім сушити, то її покрутить». Відтак (уже після виготовлення) шалівки знову «досушують»: «вагонку складають в штабеля» і зверху привалюють вантажем. Причому цей процес є доволі тривалий: шалівки, призначені для зовнішніх робіт (завтовшки 2,2 см) сушать упродовж двох років, натомість шалівки, призначені для внутрішніх робіт (які є тоншими — 1—1,5 см), — лише півроку (смт Путила)¹⁹.

Своєрідність зовнішнього вигляду житла значною мірою обумовлює дах. Конструктивні особливості даху, пропорційне співвідношення його маси до об'єму житлового простору, форма, характер та матеріал покриття в поєднанні з іншими типологічними ознаками надають певного етнічного відтінку архітектурі житла [8, с. 37], особливо ж його локальним відмінам. Специфіка вирішення дахів (висота, форма, покрівельні матеріали та ін.) у традиційному житлі окремих районів України, була пов'язана з низкою факторів: природно-кліматичними умовами, заняттям населення, доступністю покрівельних матеріалів, архітектурно-будівельними традиціями того чи іншого регіону тощо. Зміни, які проходили у вирішенні покриття жител в окремі періоди, були продиктовані передовсім реаліями певного часу. Зокрема на Гуцульщині традиційні чотирискіли («причілкові») дахи з невисокими фронтончиками у верхній частині, вкриті деревом, впродовж другої половини ХХ ст. поступово були витіснені дахами двосхилими з світловими ліхтарями, оскільки останні були простішими у конструктивному відношенні, більш пристосованими до основного покрівельного матеріалу (шиферу) та надійнішими в експлуатації [9, с. 89]. Знову ж у 1980-ті рр., при улаштуванні мансардних приміщень, подібні дахи стали тут панівними, позаяк така їх форма у будівлях мансардного типу була найбільш зручною. Кардинальні зміни, що відбулися у сільському житлобудівництві упродовж 1990—2018 рр. (нові планувальні структури, покрівельні матеріали тощо) призвели й до відповідних змін дахових конструкцій. Для житла новітнього періоду притаманна надзвичайна поліваріантність у вирішенні форм дахів, яка передовсім характеризується їх горизон-

тальними та вертикальними членуваннями, вигадливими надбудовами тощо. Хоча, як уже відзначалось, ще інколи використовують характерні для другої половини ХХ ст. (проте вже суттєво модернізовані) дахи з світловими ліхтарями, а інколи (особливо на віддалених присілках) й простіші конструкції, проте все більшого поширення (насамперед у 2000-х рр.) набувають складніші, більш вигадливі, дахові форми. У цьому відношенні передовсім слід відзначити уже згадувані будівлі, перекриті так званим «дахом з трикутниками» («дахом з теперішніми когутами»), які почали входити у сільське будівництво впродовж останніх 5—6 років (с. Космач): «Теперішній когут — так, як трикутник: тепер будують так, що дах переломлений»²⁰. У зазначеному випадку будівлю перекривають своєрідним дахом, який складається ніби з двох, розташованих навхрест, двосхилих дахів. Застосування такої конструкції дало можливість використовувати усю горищну площу у якості корисної. Такі житлові споруди називають ще «півторачками», оскільки «перший поверх використовується повністю, а другого — тільки половина»²¹. У смт Верховина, с. Касмач вважають, що подібні дахи у місцеве житлобудівництво проникли зі с. Кути (де «так будувати почали скорше»), тому їх тут ще називають «кутськими дахами» («Колись ставили штири когута на штири боки; тепер ще будують дахи з трикутниками: кажуть кутський дах (бо так будують в Кутах); таку хату ще називають півторачка, бо є перший поверх і половина другого поверху»²²). Щоправда, в смт Кути та його околицях на такі споруди натрапляємо доволі рідко. Зауважимо, що респонденти молодших вікових категорій (смт Верховина, с. Касмач) «кутський дах» відносять до «нового гуцульського стилю». В останні роки (починаючи приблизно з 2010 р.) у житловому будівництві набули поширення також «дахи з сегментами» («дахи ломлені»: с. Мариничі Пут. Чер.), тобто дахи з кількома рівнобіжними площин-

¹⁹ Записано 01.05.2016 р. у м. Путила Путильського р-ну Чернівецької обл. від Левчука Олександра Леонтійовича, 1963 р. н.

²⁰ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Поляка Василя Васильовича, 1983 р. н.

²¹ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Поляка Василя Васильовича, 1983 р. н.

²² Записано 16.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Клапцуняка Михайла Олексійовича, 1981 р. н.

нами, та «дахи з верхами» — з численними надбудовами, куполами тощо. Споруди, перекриті таким верхом молодше покоління вважає новітнім стилем (щоправда, відносно них не завжди вживають термін «гуцульський стиль»: с. Мариничі Пут. Чер.). Як покрівельний матеріал в основному використовують профільовану бляху, рідше — металоцерепицю, і лише найзаможніші верстви зрідка вкривають свої оселі «катеполам» («*Катепол — ним криють рідко, бо дуже дорого то робити*»²³). Щоправда, у житловому будівництві перевагу віддають металопрофілю, оскільки, як відзначають респонденти, він економніший: «*Тепер хати криють шифером, але найчастіше йде профільована бляха, бо всі кавалки можна використати, нема відходів. Металоцерепицею криють менше, рідше, бо з неї відходів не використаеш*»²⁴. Скажімо, у с. Мариничі (Пут.) у 80% випадків, для покриття сучасних осель використовують «металопрофіль».

Характерною особливістю традиційного гуцульського житла ХІХ — початку ХХ ст. були відкриті галерейки-піддашся, підтримувані стовпцями, які розташовували уздовж довгої віконної стіни, а у деяких місцевостях — ганки («черсаки») перед входом у сіни. Впродовж другої половини ХХ ст. їх поступово витіснили засклені веранди та ганки, поширюються такі ж дахові ліхтарі. Починаючи з 1950-х рр. галерейки нерідко влаштовували різної глибини: ту частину, яка прилягала до входу, робили глибшою, заскленою (вона фактично вже перетворювалась у повноцінну веранду) [9, с. 62]. Веранди траплялись більших чи менших розмірів, вбудовані у споруду чи прибудовані до неї. Інколи, при наявності дахових ліхтарів, над заскленим ганком першого поверху до ліхтаря прилягала відповідна засклена дахова прибудова-балкон [9, с. 76, 79]. Давніше при влаштуванні засклених веранд, ганків тощо зазвичай використовували дрібні скляні полотна, що визначало конфігурацію віконних переплетінь, ажурний рисунок яких став основним засобом їх художнього вирішення. У 1970-х роках, при використанні більших

скляних полотен, такого ефекту досягали, використовуючи дерев'яні накладні елементи, які мали уже чисто декоративне призначення [9, с. 78]. Причому упродовж 70 — початку 90-х рр. ХХ ст. рисунок засклених веранд набував щораз вигадливіших конфігурацій, унаслідок чого ці прибудови й творили основний художньо-декоративний акцент споруд, і у значній мірі визначали загальне обличчя оселі. Кардинальні зміни у влаштуванні таких прибудов відбуваються в кінці 1990 — на початку 2000-х рр.: проходить ніби повернення від засклених веранд до відкритих галерейок, які й стають одним з основних просторово-композиційних засобів зовнішнього вирішення житла. Відкритими галерейками чи ганками більших або менших розмірів обладнують один чи кілька фасадів, часто відповідні лоджії-балкони влаштовують на другому чи мансардному поверхах. Вони бувають внутрішні (у вигляді заглиблених ніш чи зовнішні (виступаючі поза площину стіни). У їх художньо-конструктивному вирішенні використовують різноманітні засоби: елементи зрубу, фігурно точені стовпці, профільовані та декоровані контурними вирізами дошки тощо. Тобто відбувається ніби повернення до традиційних для гуцульського житла прибудов-галерейок (ганків), але вже на цілком іншому рівні та в іншій якості. Хоча засклені веранди трапляються уже значно рідше ніж у попередній період, вони цілковито не відмирають. Щоправда, при їх облаштуванні вже не використовують складних віконних переплетінь: рисунок вікон стає більш строгим, проте інколи застосовують й вікна складних конфігурацій (аркоподібні, завершені у вигляді трапеції тощо). Причому засклені веранди й відкриті галереї можуть поєднувати в одній будівлі. До речі, наявність галерейок та засклених веранд етнофори нерідко вважають однією з диференціюючих ознак новітньої гуцульської архітектури: «*Хати з верандами — то є також під давній стрій... з ганками, галеріями, заскленими верандами... то є гуцульське... то є наше*» (сміт Верховина)²⁵.

Окремої уваги заслуговує внутрішнє облаштування житла. Стіни і стелю (при застосуванні відмінних матеріалів: дерева, цегли, шлакоблоків) з теплотехнічних міркувань зазвичай тинькують. Хоча

²³ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач (присілок Завоєли) Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Варцабюка Мирослава Михайловича, 1977 р. н.

²⁴ Записано 03.04.2016 р. у с. Мариничі Путільського р-ну Чернівецької обл. від Гузака Василя Івановича, 1957 р. н.

²⁵ Записано 13.07.2015 р. у смт Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Шатрука Василя Григоровича, 1936 р. н.

місцями (здебільшого у сільських осередках) при обробці внутрішніх поверхонь використовують сучасні матеріали (гіпси, гіпсокартон), проте, як відзначають автохтони, в «будовах на своє жите» це роблять не часто, оскільки оштукатурені давніми традиційними методами стіни є «більше практичними, бо вони ліпше тримають тепло і є здоровими для жите» (сс. Космач, Вижній Березів Кос. ІФ., Мариничі Пут. Чер.). Для тинькування стін ще сьогодні зчаста використовують традиційні матеріали та технології (щоправда, дещо удосконалені). Спершу на поверхню стін набивають тонку «ліску» (ліщинові пруть) чи колені драничини (сучасні матеріали, такі як спеціальна синтетична сітка, теж не застосовують), відтак «мастят»: накидають доволі густий розчин глини з дрібно посіченою соломою, який дещо пригладжують. Для цього використовують спеціальну «масну жовту глевкувату глину». На завершальному етапі на стіну наносять «штук» («пуцовку») — рідку суміш глини, піску, вапна і «трав'яної муки»²⁶. Інколи обходяться й без вапна: «Стіни затирают — пуцуют: до глиняного молока (ріденького розчину глини. — Р. Р.) додают піску і меленого на млинку сіна (трав'яної муки) — воно таке як сметана (розчин робиться відповідної густоти. — Р. Р.) і тим затирают; на другий день треба зробити першу побілку вапном. Так роблять для себе, бо то екологічно чиста хата»²⁷. Стосовно «трав'яної муки», її готують з спеціального різновиду трави («трава-псенка»), доволі жорсткої, яку не перетравлюють тварини. Як відзначають респонденти: «Тепер дают псенку, мелену на млинку — муку, а колись за Польщі пуцували коньяком (кінським послідом. — Р. Р.); але треба аби кінь їв сіно-псенку: конек варили і вимивали — лишилося тільки перетравлене сіно»²⁸.

Стелі, як правило, споруджують дерев'яні на балках; знизу їх підшивають дошками і тинькують. Проте в останні роки інтер'єри окремих приміщень (пере-

важно вітальні, а інколи прихожої чи кухні: с. Лючки), доповнюють дерев'яні «фальшиві сволоки», які монтують під оштукатуреною «підсуфіткою». Водночас дуже часто в оздобленні внутрішнього простору використовується дерев'яна шалівка. Здебільшого нею обшивають стіни та стелі коридорів, вестибюлів, проте в окремих випадках шалівку фрагментарно використовують й у облаштуванні «парадної (гостинної) кімнати». Нею також оздоблюють й стелі у спальнях. Причому, при використанні шалівок, застосовують художньо-декоративні методи: їх укладають прямими чи навскісними рядами, «ялинкою», а також поєднують різноманітні їх комбінації.

Окрему увагу варто звернути на внутрішні двері, які є важливим доповненням в організації житлового простору. Їх зазвичай виготовляють місцеві майстри за сучасними технологіями, використовуючи при цьому й особисто розроблені декоративні елементи. Важливе місце у облаштуванні внутрішнього простору (особливо прихожих) займають сходи (які ведуть на другий поверх чи у мансардні приміщення). Їх повсюдно виготовляють з дерева, застосовуючи при цьому точені елементи, а зчаста й площинну та контурну різьбу, нерідко доволі вибагливу. В останні роки для влаштування підлоги часто використовують сучасні матеріали («ламінат»), однак, як зазначають респонденти, у «будовах на своє жите» перевагу віддають смерековим дошкам (сmt Верховина, с. Космач). У більш заможних верств населення у «парадних» приміщеннях настеляють також паркет (сmt Верховина, Путила; сс. Космач Кос., Ясіня Рах. та ін.). Дерев'яні елементи внутрішнього облаштування осель звичайно вкривають лаком, проте місцями автохтони відмовляються від нього, а натирають їх воском: «Тепер обшивають хати всередині вагонкою. Замість лаку, її всередині хати багато хто натирає (мастит) воском, бо так здорово, бо воск екологічно чистий... і так по-народному»²⁹.

Хоча при обігріванні приміщень (особливо в останні роки) застосовують сучасні опалювальні системи (переважно опалювані котлами на дровах), не рідко використовують груби-огрівачі, обкладені кахлями («Кладуть зараз більше «пічки» (є багато

²⁶ Записано 02.04.2016 р. у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл. від Гордея Бориса Вікторовича, 1980 р. н.

²⁷ Записано 01.05.2016 р. у м. Путила Путильського р-ну Чернівецької обл. від Левчука Олександра Леонтіївича, 1963 р. н.

²⁸ Записано 01.05.2016 р. у м. Путила Путильського р-ну Чернівецької обл. від Левчука Олександра Леонтіївича, 1963 р. н.

²⁹ Записано 03.04.2016 р. у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл. від Гузака Василя Івановича, 1957 р. н.

і парове опалення): при дорозі (в сільському осередку. — Р. Р.) — кладут парове опалення, в горах (на присілках. — Р. Р.) — більше пічки; на піч менше дров іде»: смт Верховина³⁰). Знову ж в окремих житлах сільської інтелігенції можна спостерігати й каміни (смт Верховина). Щоправда, респонденти відзначають, що «камін більше роблять для віддихаючих (в туристичних садибах. — Р. Р.) — то по-теперішньому»³¹.

Не будемо детально зупинитись на обладнанні допоміжних приміщень (ванних кімнат, санвузлів), оскільки при їх влаштуванні застосовують ті ж сучасні прилади та матеріали, що й у інших місцевостях. Це у загальному торкається й омеблювання інших приміщень, адже суттєві зміни, що відбулися у планувальній організації житлового простору з його розподілом за функціональними ознаками (прихожа, вітальня, спальня, дитяча кімната, допоміжні камери тощо) не могли не призвести до помітних змін внутрішнього облаштування. Інтер'єр поповнився предметами та речами, породженими новими можливостями і новими потребами часу. Водночас необхідно відзначити, що у інтер'єрі гуцульських осель перших десятиліть ХХІ ст. (як і усього ХХ ст. [1, с. 188—189]), особливу роль відіграють декоративні тканини (килими, ліжники, рушники, наволочки, скатерті тощо), прикрашені художнім тканням чи вишивкою. Причому, коли у радянські часи зчаста використовувались нетрадиційні тканини фабричного виробництва, в інтер'єрі новітнього житла основний акцент зосереджено на використанні предметів традиційних (виробу місцевих майстрів та промислового виробництва з використанням традиційних елементів). Поряд із тим, практично усі приміщення прикрашають керамічними виробами виконаними у гуцульському традиційному стилі. Нерідко використовується й давня кераміка (кінця ХІХ — першої половини ХХ ст.), яка зазвичай є своєрідною гордістю господарів. В інтер'єрі сучасного житла помітне місце займають також дерев'яні вироби місцевих майстрів: інкрустовані шкатулки, топірці, по-

лички, виготовлені з використанням різноманітних «дикарів-надибків» (фрагментів гілляк, кореневищ, наростів та ін.).

Завершуючи розгляд сучасної гуцульської житлової архітектури, варто коротко зупинитись на характеристиці господарської забудови двору. Насамперед необхідно відзначити, що й у 2000-ні рр. продовжується тенденція, притаманна вже для другої половини ХХ ст. [1, с. 183], стосовно зменшення кількості господарських будівель двору та блокування усіх приміщень під одним дахом. Призначення і кількість господарських камер забудови у значній мірі залежить від соціального статусу господарів, характеру їх занять тощо, тому не будемо детальніше зупинитись на розгляді цього питання. Тут лише відзначимо, що у такий комплекс здебільшого входить «стайня» (чи дві) для утримання тварин, «кладовочка» для кормів, «комора» (яку вже не будують при хаті), гараж (у тому разі, коли він не займає цокольного приміщення у житловій споруді), а також літня (чи господарська) кухня з «хлібною пічкою». Як зазначають у с. Мариничі (Пут.): «В господарській кухні є хлібна пічка. Зараз в хатній кухні харчі варять для себе їсти, в літній кухні печуть і варять для тварин»³². Під час спорудження господарського блоку використовують ті ж стінові та покрівельні матеріали, що й у житловому будівництві, тому не будемо сконцентровувати увагу на цьому питанні. Водночас децю детальніше варто зупинитись на інших невеличких компонентах сучасного двору (малих архітектурних формах), які у значній мірі беруть участь у творенні обличчя сучасної гуцульської садиби. Серед них найбільшу увагу гуцули приділяють зовнішньому оздобленню «колодязів» (іл. 2.1—2.3). Над колодязною ямою зводять своєрідні квадратні чи багатогранні у плані дерев'яні будиночки, як зрубної, так і каркасно-решітчастої конструкції. Перекривають ці споруди дахами різної форми: двохсхилими, шатровими, куполастими тощо. Проте найбільш поширеними є дахи з кількома причілками, які віддалено нагадують верхи хрещатих гуцульських храмів. Як покрівельний матеріал використовують листове залізо, металочерепицю, «катепол», а доволі часто — традиційну драницю та гонт. Нерід-

³⁰ Записано 13.07.2015 р. у смт Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Грималюка Богдана Федоровича, 1984 р. н.

³¹ Записано 16.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Клапцуняка Михайла Олексійовича, 1981 р. н.

³² Записано 02.04.2016 р. у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл. від Гордея Бориса Вікторовича, 1980 р. н.

1

2

3

Іл. 2. Криниці. 2.1 — 2.2 — с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; 2.3 — с. Пістинь Косівського р-ну Івано-Франківської обл.

ко у дворах можна зустріти альтанки («бесідки»), а там де є діти — «гойдалки» («качелі», «колісанки»). В останні роки ці компоненти двору виготовляють з застосуванням «дикара» (фрагментів природних гіляк чи стовбурів явора — «кривуль»): «дика альтанка з кривуль», «дика гойдавка з кривуль»³³. В окремих дворах розташовують макети будиночків, церков, дзвіниць, вітряків тощо. Інколи вигляду різноманітних споруд (церков, дзвіниць, хат) набувають вулики на місцевих пасіках.

Стосовно будівництва туристичного призначення («будов на туризм»), загалом ці об'єкти умовно можна поділити на декілька груп: 1) більші туристичні комплекси; 2) невеликі приватні туристичні готелі-садиби (такі, що можуть обслуговувати лише декілька осіб); 3) часткове використання існуючого житла для туристичних цілей (другого поверху чи мансардних приміщень) тощо. Особливе місце у сфері туризму займає великий туристичний центр Буковель (який на сьогодні є загальновідомим принаймні в усій Східній Європі). Власне з його виникненням (2001 р.) гуцули й пов'язують початки розвитку будівництва «на туризм» (приватних готелів-садиб). Відповідно до наших матеріалів, найбільш інтенсивно приватні садиби, призначені для туризму, розбудовують на Івано-Франківщині: поблизу трас,

в околицях населених пунктів, у яких традиційно (ще у радянські часи) у літній період масово відпочивали туристи (сmt Верховина Вер. ІФ., Яремча Яр. ІФ., сс. Космач, Шешори, Пістинь Кос. ІФ., Ворохта Над. ІФ. та ін.). Відповідно до інформацій, тут туристичні об'єкти новітнього типу почали споруджувати уже починаючи з 2000 року, більш інтенсивно цей процес проходив після 2005—2006 років. Натомість у меншій мірі туристичні готелі-садиби побудовують на сході Івано-Франківської обл. (сс. Старий Косів, Вербівець, Кути Кос.) та у віддалених від трас населених пунктах (сс. Білі Ослави, Чорні Ослави Над.; Лючки, Вижній Березів, Текуча Кос.). Це ж торкається й буковинської та закарпатської частин Гуцульщини. Скажімо, на сьогоднішній день у с. Чорна Тиса (Рах. Зак.) функціонує лише п'ять таких закладів (у сс. Ясіня та Лазещина не набагато більше). І це у той час, коли, наприклад у сmt Верховина, с. Космач їх на сьогодні нарахується по декілька десятків.

Під час спорудження туристичних готелів-комплексів зазвичай (принаймні частіше ніж у житловому будівництві) використовують професійні проєктні розробки, проте власник, як правило, їх дещо корегує відповідно до своїх смаків. Скажімо, як зазначає господар одного із таких закладів у сmt Ворохта (Мирослав Косович, 1952 р. н.): «Я почав будувати свій дім відпочинку в 2007 році. Робив по проєкту. В проєкт вніс свої поправки (зробив

³³ Записано 13.07.2015 р. у сmt Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Кожун Василя Васильовича, 1950 р. н.

балкони і змінив дах — поробив голуб'ятники)... То на свій смак зробили хлопці з Верховини, які будували. То надало готелю гуцульскості — гуцульського стилю»³⁴.

У садибах готельного типу споруджують переважно одно- чи двоповерхові будівлі, значно рідше — триповерхові. Причому в усіх випадках у якості житлових використовують мансардні приміщення. При зведенні комплексів туристичного призначення використовують ті ж будівельні матеріали, що й у житловому будівництві — переважно смерекову деревину. Хоча на початку 2000-х рр. інколи будували монолітні споруди (з цегли, шлакоблоків), проте ці матеріали не прижилися, що, за твердженням респондентів, пов'язане з запитам туристів: «Ті, що відпочивають, хочут щоб хата була оброблена деревом, тому я свою хату на туризм збудував з смереки» (сміт Верховина)³⁵; «Турист хоче щоб натуральне було, щоб не було [обкладене] пластиком, сайдінгом. Хто хоче на туризм, то замовляє хати тільки з дерева; і то має бути дерево карпатське обов'язково, а не привозне» (с. Космач Кос.)³⁶; «В нових садибах-готелях... туристи вважають, що в горах має бути дерево, бо так економічно... бо так хочуть туристи» (с. Ворохта Яр.)³⁷. У новітньому туристичному будівництві цеглу чи шлакоблоки використовують лише для влаштування першого чи цокольного поверхів (стіни з таких матеріалів завжди облицьовують природним каменем). В основному використовують каркасно-дильовану («в заміт») та зрубну (без випусків торців — «в каню») техніки. Причому доволі часто (так, як і у житловому будівництві) перший поверх споруджують «у каню», другий — «в заміт». Зовнішні стіни облицьовують дерев'яною шалівкою («вагонкою» чи «фальшбрусом»): «[В будівлях] для туризму

на стіни дають вагонку з дерева або фальшбрус (фальшбрус, вагонку роблять самі — так обтісують дошки)»³⁸. Однак у туристичних комплексах частіше ніж у житловому будівництві використовують дещо модернізовану зрубну техніку з випусками торців поза обріз стін («в вугли»). Зруб у таких випадках зазвичай складають з «каліброваного» дерева (колод та напівколод): «Будують з каліброваного бруса (в кругляку ще роблять поздовжні виступи і рівці)»³⁹. Зовнішні стіни залишають відкритими — їх лише вкривають лаком. Будівлі обов'язково облаштовують внутрішніми та зовнішніми галереями, лоджіями, балконами тощо: «Для туристів будують хати з верандами. З ганками, з верандами — то є також під давній стрій. Так будують для туристів: вони хотіт ганка, хотіт дерева» (сміт Верховина)⁴⁰. Як покрівельний матеріал, в основному, використовують металочерепицю, зрідка — «катепол», лише для покриття малих архітектурних форм — нерідко застосовують традиційні матеріали («драницю», «гонт»). Особливу увагу приділяють оздобленню внутрішнього простору будівель. Стіни завжди обшивають деревом, використовуючи при цьому матеріали різних порід: «Для туризму зсередини дають дерев'яну вагонку з смереки, бука, липи, явора»⁴¹. Інтер'єр обладнують різноманітними дерев'яними предметами. Причому як при облаштуванні внутрішнього, так і зовнішнього простору повсюдно використовують «дикар» («дикі дерева»), тобто фрагменти обчищених від кори стовбурів, гілляк, кореневищ, деревних наростів та ін. При оздобленні вестибюлів, а особливо ресторанів-кафе помітне місце займають твори декоративно-прикладного мистецтва: художні тканини, кераміка та ін. В останнє десятиліття в інтер'єрі цих приміщень широко використовують традиційні старожит-

³⁴ Записано 9.11.2015 р. у с. Ворохта Яремчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Мирослава Косовича, 1952 р. н.

³⁵ Записано 13.07.2015 р. у смт Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Кожун Василя Васильовича, 1950 р. н.

³⁶ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Поляка Василя Васильовича, 1983 р. н.

³⁷ Записано 9.11.2015 р. у с. Ворохта Яремчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Мирослава Косовича, 1952 р. н.

³⁸ Записано 02.04.2016 р. у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл. від Гордея Бориса Вікторовича, 1980 р. н.

³⁹ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Поляка Василя Васильовича, 1983 р. н.

⁴⁰ Записано 13.07.2015 р. у смт Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Шатрука Василя Григоровича, 1936 р. н.

⁴¹ Записано 02.04.2016 р. у с. Мариничі Путильського р-ну Чернівецької обл. від Гордея Бориса Вікторовича, 1980 р. н.

ності (скрині, топірці, керамічний та дерев'яний посуд, предмети одягу тощо), що доволі часто надає їм вигляду своєрідних музеїв гуцульського побуту: «З двотисячного року почали відкривати колиби, садиби, почали їх оформляти. Почали їх оформляти старими речами, народним одягом (а ще в [тисяча дев'ятсот] дев'яності роки старі речі викидали). Зараз в колибах роблять меблі під старовину. Навіть чужі люди заїжджі, як роблять готельний бізнес, то також для оформлення використовують старі гуцульські речі. Скорше (в [тисяча дев'ятсот] дев'яності роки) молодь хотіла по-європейському, а тепер вже по-народному»⁴².

Як показовий зразок приватної туристичної садиби розглянемо готельно-розважальний комплекс «Підкова» у с. Пістинь (Кос.), який відповідає усім сучасним вимогам та запитам туристів. Садиба оточена високою дерев'яною огорожею з вертикально встановлених та фігурно оброблених дощок, вкритою гонтовим дашком. Головний в'їзд здійснюється крізь такої ж конструкції двостулкову браму з невеличкою хвірткою, яка перекрита двосхилим гонтовим дашком, підтримуваним трьома високими стовпами (на зразок в'їздів у традиційну гуцульську «гражду») (іл. 3.1—3.9).

Справа від входу розташований харчовий блок з окремим двориком, відгородженим від іншої частини садиби традиційним «воринням». Головною спорудою цієї частини комплексу є ресторан, збудований у вигляді традиційної лісорубської шестигранної колиби, перекритий шатровим дахом у вигляді шестигранної піраміди, який завершений маківкою з півнем-флюгером. Стіни складені у зрубній техніці зі смерекового «каліброваного» напівкругляка. Як покрівельний матеріал використано «катепол». Вхід у колибу здійснюється крізь вкритий двосхилим дахом невеличкий ганок, оздоблений «дикарем». Окремі уваги заслуговують вхідні «тафльовані» двері, обшиті дощечками технікою «в смерічку» та декоровані цвяхами з великими головками (що нагадує оздоблення гуцульських торб-«тобівок»). Внутрішні стіни облицьовані вертикально дошками, шви між якими заповнені розрізаними поздовж гілляками з залишками сучків. Піддаховий простір — відкри-

тий (на зразок гуцульських церков чи колиб): він обшитий дерев'яними шалівками та облаштований декоративними кроквами-сволоками. Столи, стільці та деякі інші елементи інтер'єру виготовлені технікою лозоплетіння. В облаштуванні внутрішнього простору широко використаний «дикар» (при оздобленні стін, «шинквасу»-прилавка, різноманітних полиць, світильників тощо), а також декоративні гуцульські тканини, кераміка, шкури тварин та ін. У дворіку розміщена невеличка штучна водойма-фонтан, складена з «дикого» каміння. Тут також розташовані три альтанки, кожна з яких відрізняється особливою конструкцією та загальним виглядом: одна з них — каркасно-решітчаста, вкрита металочерепицею; друга споруджена із стовбурів з залишками природних гілляк («кривуль») та перекрита драницею; третя — такої ж конструкції, лише у нижній частині її оточує пліт.

Спальні корпуси споруджені з дерева у зрубній та каркасно-дильованій техніках. Це одно- та двоповерхові будівлі з використанням мансардних приміщень. Перші поверхи складені з цегли та обкладені плитками каменя. Стіни каркасних споруд зовні обшиті «фальшбрусом». Зрубні будівлі складені з «каліброваних» колод та напівколод у техніці з випусками торців поза обріз стін. Зовні дерев'яна обшивка та зруби дещо затоновані та вкриті лаком. Усі спальні корпуси обладнані відкритими галереями та лоджіями, які змонтовані з дерева. При їх виготовленні використані засоби художньо-декоративної різьби (контурної, площинної, профільної). Вкриті будівлі двосхилими дахами з металочерепиці. В облаштуванні внутрішнього простору провідне місце займає деревина. Зокрема стіни спальних кімнат та вестибюлів обшиті «вагонкою». В інтер'єрі широко використаний «дикар»: фрагменти очищених від кори стовбурів, гілляк, оброблених кореневищ, деревних наростів тощо. З цього ж матеріалу виготовлені декоративні настінні елементи, світильники, фрагменти сходових кліток та ін. Окремі уваги заслуговують дверні та віконні шторки, змонтовані з дерев'яних пластинок різноманітної форми, котрі нагадують традиційні гуцульські нагрудні прикраси. В облаштуванні вестибюлів помітне місце займають опудала диких тварин (кабанів, вовків тощо), а також вироби з дерева, кераміка, художні тканини тощо.

⁴² Записано 9.11.2015 р. у с. Ворохта Яремчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Мирослава Косовича, 1952 р. н.

1

2

3

4

5

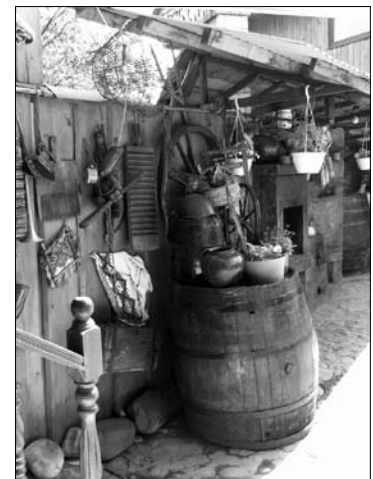
6

7

8

9

Іл. 3. Готельно-розважальний комплекс «Підкова» у с. Пістинь Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; 3.1—3.2 — ресторан-колиба; 3.3—3.4 — спальні корпуси; 3.5 — зовнішні сходи; 3.6—3.9 — фрагменти інтер'єру.

У центральній частині садиби розташований, так би мовити, банкетний сектор, де відбуваються урочистості: весілля, корпоративи та ін. Його центральною спорудою є банкетний зал. Він споруджений у каркасній техніці, обшитий зовні «фальшбрусом» та перекритий дахом складної конфігурації. Піддаховий простір відкритий, усі внутрішні поверхні обшальовані деревом. У цьому ж секторі розташовані два

опалювальні пристрої (обладнані вуджарнями, мангалами, кухонними плитами, камерами для випікання хлібних виробів тощо). В облаштуванні банкетного залу та навколишньої площі широко використані гуцульські старожитності (вироби з дерева, традиційна кераміка, одяг, художні тканини та ін.).

Окреме місце у загальному комплексі відведено дитячому майданчику. Тут розташовані різноманіт-

ні гойдалки, гірки, іграшкові тварини, казкові будиночки і тому подібне. Як і у попередніх випадках усі елементи виготовлені з деревини, з широким використанням «дикара». За загальною огорожею (неподалік від господарської частини) влаштовано ставок-сажівку, навколо якої розміщено декілька дерев'яних альтанок вигадливої конструкції, де відвідувачі можуть половити рибу та відпочити.

Стосовно сакрального будівництва, то хоча інколи й можна зустріти новочасні храми вимурувані з цегли, гуцули й нині перевагу надають деревині. Причому зазвичай використовують просторово-композиційні вирішення будівель, притаманні для традиційної гуцульської архітектури XVI — початку XX ст. [1, с. 183]: переважають хрестаті у плані одно- і п'ятиверхі церкви гуцульської будівельної школи (щоправда, здебільшого уже модернізовані) (іл. 4). Зруби на кожному рамені хреста перекриті так званим коробковим склепінням та вкриті дво- або (переважно) трисхилими дахами (інколи з невеликим верхнім причілком). Над центральним, наближеним до квадрата, зрубом, встановлюють восьмигранний барабан з наметовим перекриттям та купольним дахом (з невеликим перехватом вниз), який завершується маківкою з хрестом, встановленими на невеликому восьмигранному ліхтарі. На краю даху кожного з чотирьох рамен споруди встановлюють більші чи менші ліхтарі з хрестами. Внутрішній простір церкви, як і у традиційному сакральному будівництві, відкритий на увесь зруб верху. Споруду завжди оперізує ширше чи вужче піддашся — опасання, оперте на випущені з вінців зрубу кронштейни. Доволі часто у сучасному церковному будівництві для спорудження стін використовують традиційні «протеси» — розрізані уздовж на дві частини колоди. Проте в останні роки більшого поширення набуває «каліброване» дерево (колоди та напівколоди), а в окремих випадках й бруси. Причому у будівлях складених з «протес» застосовують давні технології, зокрема складні кутові врубки з прихованим зубом та випусками торців («в обійми», «в обіймиці»). Скажімо, таку техніку упродовж майже двох десятиліть (1989—2005 рр.) застосовував майстер-будівельник зі с. Космач, Клапцуняк Дмитро Васильович, 1925 р. н., який займається будівельною справою починаючи з 1950-го р., а з 1989 р. разом із сином Василем (1953 р. н.) та зятем Пе-

Іл. 4. Церква у с. Текуча Косівського р-ну Івано-Франківської обл.

тром (1955 р. н.) будує церкви (до речі, вони збудували й церкву у с. Космач). У той час, коли зведення подібних зрубів потребувало спеціальних навиків будівничого, з «каліброваного дерева» будувати простіше — навіть кутові врубки можна вибирати на станках, а відтак уже з готових елементів скласти споруду. Причому, коли при використанні «протес» (що характерне й для давнього традиційного будівництва) у зруб з випусками торців споруджують лише нижню (під опасанням) частину стін, а все інше — у чистий зруб («в каню»), то у церквах з «каліброваного дерева» усю будівлю зводять у зруб з лишком. Куполи та дахи вкривають листовим металом, натомість зруб залишають повністю відкритим. Лише у церквах з використанням на верхні яруси замків «в каню», цю частину зашивають дерев'яними «вагонкою» чи «фальшбрусом».

Як і традиційно на Гуцульщині, дзвіниці будують окремо від церкви, в межах церковного двору. Хоча трапляються двоярусні споруди (характерні для давнішого будівництва), у наш час перевагу віддають дзвіницям триярусним (іл. 4), які спорадично почали зводити на Гуцульщині ще починаючи з кінця XIX ст. [1, с. 186] У першому випадку зазвичай застосовують композиційний засіб «восьмерик на четверику» (верхній восьмигранний ярус на квадратному нижньому), у другому — «восьмерик на двох четвери-

1

2

3

4

Іл. 5. Каплиці. 5.1 — смт Верховина; 5.2, 5.4 — с. Пістинь Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; 5.3 — с. Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл.

ках», рідше — три «восьмерики», встановлені один на одного. Для зведення стін використовують ті ж матеріали, техніки і технології, що і при спорудженні церков: природні пиляні «протеси», «каліброване» дерево (колоди чи напівколоди), бруси та ін.

Церкву з дзвіницею зазвичай обгороджують, влаштовуючи велику в'їзну браму з однією чи двома хвіртками. Огорожі та брами бувають різними, проте особливою ошатністю відзначаються ці компоненти, виконані з дерева («каліброваних» колод чи напівколад). В окремих випадках в'їзна брама сама по собі представляє самостійних архітектурний твір (смт Верхоаина).

Окремої уваги заслуговують придорожні каплиці (іл. 5.1—5.4), яких у кожному населеному пункті є доволі багато (скажімо, в одному с. Космач ми нарахували їх близько тридцяти). Як і церкви, каплиці інколи мурують з цегли, проте переважають дерев'яні, споруджені з «каліброваного» чи природного («протесів» або брусів) дерева у зрубній техніці («в вугли», рідше — «в канюк»). Вони бувають чотири- або восьмигранними у плані. Каплиці доволі часто вінчає чотирисхилий шатровий дах з ліхтарем і маківкою посередині, рідше використовують дах двосхилий або купол з перехватами у нижній частині. Проте на особливу увагу заслуго-

вують восьмигранні, зрубної конструкції, каплиці, перекриті верхами, які у загальних рисах нагадують перекриття хрещатих гуцульських церков. Власне такі споруди у Гуцульському краї в останнє десятиліття набули найбільшого розповсюдження. Вінчає такі каплиці центральний ліхтар, а інколи крім нього на бокових схилах наявні ще чотири дещо менші ліхтарі; в окремих випадках при шестигранному зрубі їх буває й шість. Трапляється, що каплицю прямокутної конфігурації завершує двоярусний восьмигранний верх («восьмерик на восьмерику»): с. Ясіня (Рах. Зак.).

У контексті нашої роботи важливим є з'ясування питання: що власне гуцули вкладають у поняття «гуцульської архітектури», а властиво, як розуміють «новітній гуцульський стиль». Власне ці питання ми з'ясовували у кількох десятків респондентів різних вікових груп, причому, як тих, що професійно займаються будівництвом, так і пересічних мешканців гуцульських сіл. Передовсім необхідно відзначити, що розуміння «гуцульського стилю» в опитаних респондентів різних вікових категорій є дещо відмінним. Скажімо, найстарше покоління (народжене у 1920—1930-х рр.) вважає таким лише традиційну гуцульську хату з так званим «причілковим дахом» (чотирихилим дахом з вертикальним фронтоном у верхній частині причілка), галерейкою та притулами: «Правдивих гуцульських хат мало.., є ще кілька... в горах... то з когутами — то не є гуцульське»⁴³; «Хати з голубниками — то вже за Союза, то не гуцульське; давній гуцульський стиль то інакше, то з інакшим дахом»⁴⁴; «В тому новому, в тих хатах, що тепер будують, нічого гуцульського нема»⁴⁵. Щодо середнього покоління (1950—1960-ті рр.), то на їх думку «гуцульськими» переважно є два варіанти будівель: дерев'яні, перекриті «причілковим дахом» та хати з «когутами» на даху: «Гуцульська хата — з когутами; таких хат до війни було мало. Дуже давні гуцульські хати були

без когутів»⁴⁶. Натомість інформатори народжені у 1970—1980-х рр. «гуцульським стилем» вважають здебільшого лише хати з «когутами»: «Хати з когутами, то гуцульський дах (гуцульський стиль); гуцульський верх — з чотирма когутами»⁴⁷, «Хати з когутами — гуцульський стиль; хати старі (типові гуцульські, з «причілковим» дахом. — Р. Р.) — старий гуцульський стиль»⁴⁸. Тобто у зазначеному випадку спостерігаємо своєрідну генезу розуміння «гуцульського стилю» будівництва різними віковими категоріями місцевого населення.

Знову ж на рахунок «новітнього гуцульського стилю», то найстарше покоління здебільшого вважає, що його не існує: «То, що теперішнє... то, що тепер будують... то не є гуцульське... то такє...»⁴⁹; «Теперішня гуцульська архітектура — її майже нема; Будують на сучасний манер — стіни з короткого дерева в заміт, балкони, тераси, цоколь-гараж... Хати на гуцульський стиль, то важка робота, але воно здорове»⁵⁰. Натомість молодше покоління респондентів висловлює відмінні міркування. Хоча в окремих випадках можна почути думку, що все те, що збудоване на Гуцульщині є гуцульським⁵¹, у більшості випадків, як уже було говорено, своєрідними маркерами «новітнього гуцульського стилю» гуцули молодшого покоління вважають будівлі споруджені з місцевих порід деревини, використання дахів складних конфігурацій, прибудованих відкритих галерей, лоджій, зашкленених веранд тощо.

На завершення необхідно сказати декілька слів стосовно формування та розвитку гуцульської бу-

⁴³ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Клапцунюка Дмитра Васильовича, 1925 р. н.

⁴⁴ Записано 18.07.2015 р. у смт Верховина Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Гордійчука Івана Митровича, 1928 р. н.

⁴⁵ Записано 8.11.2015 р. у с. Ворохта Яремчанського р-ну Івано-Франківської обл. від Щербюка Максима Юровича, 1926 р. н.

⁴⁶ Записано 14.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Горганюка Дмитра Николаївича, 1944 р. н.

⁴⁷ Записано 16.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Клапцунюка Михайла Олексійовича, 1981 р. н.

⁴⁸ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Поляка Василя Васильовича, 1983 р. н.

⁴⁹ Записано 15.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Клапцунюка Дмитра Васильовича, 1925 р. н.

⁵⁰ Записано 13.11.2017 р. у с. Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Мачернюка Руслана Івановича, 1984 р. н.

⁵¹ Записано 16.07.2015 р. у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл. від Клапцунюка Михайла Олексійовича, 1981 р. н.

дівельної традиції. Як відомо, у певному етнічному середовищі під впливом окремих чинників (природно-географічних, соціально-економічних, суспільно-громадських тощо) чи їхніх стійких поєднань витворюється те, що називають «етнічною традицією» в народному будівництві [10, с. 3—11]. Однак традиція — це набута на культурних здобутках якість, яка має здатність до покращення [11, с. 227]. Тому в процесі історичного розвитку народне будівництво (його «етнічна традиція»), перебуваючи у тісному взаємозв'язку з іншими сферами суспільного поступу, зазнає постійного впливу реалій певного часу, внаслідок чого постійно вдосконалюється, пристосовується до нових вимог, вбирає у себе нові прогресивні явища, нерідко занесені ззовні, трансформує та «переосмислює» їх відповідно до місцевих вимог та традицій, доповнює традиційними місцевими елементами тощо. Скажімо, традиційна гуцульська хата XIX — початку XX ст. з так званим «причільковим дахом», продовженням якого були пологі дахи «притул», прийшла на зміну будівлям з доволі низьким («плюским») дахом, які були пануючими на Гуцульщині ще у XVIII ст. Цей процес, швидше за все, відбувався на початку XIX ст., адже подорожуючи у 1839 р. по Гуцульщині, Яків Головацький як звичне явище зауважував, що зважаючи на сильні вітровії, «селяни кладуть на свої хати плоскі стріхи, пошивають їх дерном та ще обкладають камінням» [12, с. 50]. Подібні плоскі дахи, характерні для давніших жителів, на теренах Гуцульщини згадували й інші дослідники [3, с. 138; 13, с. 92—94; 14, с. 38—40]. Приблизно з 1930-х років у місцеве житлове будівництво починають проникати споруди з даховими ліхтарями («когутами», «голубниками» тощо), які були занесені у Гуцульський край (ще у кінці XIX — на початку XX ст.) іззовні, як будівлі курортно-відпочинкового характеру (як уже згадувалось, у польській архітектурі вони відомі, як споруди «закопанського стилю»). Впродовж середини — другої половини XX ст. подібні оселі у багатьох місцевостях Гуцульщини стають панівними, причому етнофори народжені у 1950—1980-х рр. нерідко ідентифікують їх з «гуцульським стилем». Проте житла, обладнані даховими ліхтарями («когутами», «голубниками»), які споруджували у той час, не були просто копією курортних будівель «закопанського стилю»: в них спостерігаємо велику кількість

різночасових за походженням своєрідних елементів, значну частку з яких можна пов'язати з місцевою традицією, передовсім з переосмисленими та трансформованими елементами сакрального будівництва. Важко однозначно відповісти на запитання чому гуцули так уподобали цей стиль. На наш погляд, швидше за все, «хати з когутами» віддалено нагадували їм місцеві сакральні споруди, які, до речі, органічно вписувались у місцевий ландшафт. Знову ж в останньому десятилітті XX, а особливо на початку XXI ст., перевагу також віддають домівкам, які перекриті дахами складної конфігурації: з так званими «трикутниками» («новими когутами»), горизонтальними та вертикальними членуваннями, вигадливими надбудовами, вкритими шатровим чи куполастим дахом, тощо. Властиво говорячи про «новітній гуцульський стиль» у будівництві, молодше покоління найчастіше вказує на такі споруди.

Висновки. Отже, загальне обличчя новітньої гуцульської архітектури в основному твориться за рахунок використання вертикальних та горизонтальних об'ємно-просторових членувань фасадів, влаштуванні зовнішніх та внутрішніх веранд, балконів, своєрідних дахових надбудов тощо. Особливо вагомую функцію у цьому процесі відіграє також значне використання в оздобленні фасадів дерев'яних декоративних елементів, які поєднують у собі як нові для Гуцульщини (занесені ззовні), так і традиційні, творчо переосмислені та художньо розвинуті деталі місцевого народного будівництва. Особливо це помітно при влаштуванні дахів (власне дахових надбудов), за особливостями яких місцеве населення зазвичай і визначає приналежність споруд до сучасного «гуцульського стилю».

Щодо ідентифікації новітньої архітектури як власне «гуцульської», то серед опитаних респондентів різних вікових груп побутує дещо відмінна думка. Як правило, респонденти, народжені у 1980—1990-х рр., будівлі, для яких притаманні описані попередньо особливості, відносять до «теперішнього гуцульського стилю». Натомість найстарше покоління (народжене у 1920—1930-х рр.) «гуцульською» вважає лише традиційну хату з так званим «причільковим дахом».

Водночас необхідно відзначити, що сьогодні ми можемо зафіксувати та описати явища, притаманні для новітнього будівництва гуцулів, однак впо-

вні оцінити їх можна буде лише через кілька десятиріч років, властиво тоді, коли вони стануть набутком історичної етнології.

1. Могитич І.Р. Громадські споруди. *Гуцульщина*. Київ: Наукова думка, 1987. С. 182—188.
2. Сілецький Р. *Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах ХІХ—ХХ ст.* Київ: Наукова думка, 1994. 139 с.
3. Шухевич В. *Гуцульщина*. Передне слово Д. Ватаманюка; вступна стаття П. Арсенича. Верховина: [б. в.], 1997. Ч. 1—2. 350 с. (репринт видання 1899 та 1901 рр.).
4. Могитич І. Р. Житлові та господарські будівлі двору. *Народна архітектура Українських Карпат ХV—ХХ ст.* Київ: Наукова думка, 1987. С. 69—125.
5. Гошко Ю.Г. Кіщук Т.П., Федака П.М. Розвиток поселень, житла і житлово-побутових умов у Радянський період. *Народна архітектура Українських Карпат ХV—ХХ ст.* Київ: Наукова думка, 1987. С. 244—258.
6. Федака П.М. *Народне житло українців Закарпаття ХVІІІ—ХХ століть*. Ужгород: Гражда, 2005. 350 с.
7. Данилюк А. *Поклонись народному зодчому. Етнографічні нариси про народну архітектуру України*. Львів: Свічадо, 1995. 85 с.
8. Косміна Т.В. *Сільське житло Поділля (кінець ХІХ—ХХ ст.): історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1980. 190 с.
9. Самойлович В.П. *Народное архитектурное творчество (по материалам Украинской ССР)*. Київ: Будівельник, 1977. 232 с.
10. Грацианская Н.Н., Листова Н.М., Токарев С.А. Введение. Типология народного жилища в странах зарубежной Европы. *Типы сельского жилища в странах зарубежной Европы*. Москва: Наука, 1968. С. 3—11.
11. Павлюк С. *Словник основних понять і термінів з теорії етнології*. Львів, 2008. 256 с.
12. Головацький Я. Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля у Л. *Подорожі в Українські Карпати*. Львів: Каменярь, 1993. С. 22—101.
13. Falkowski J. *Zachodnie pogranicze Huculszczyzny: Dolinami Prutu, Bystrycy Nadworniańskiej, Bystrycy Soljtwińskiej i Łomnicy*. Lwów, 1937. 170 s. (*Pracy etnograficzne*. Wydawnictwo Towarzystwa ludoznawczego we Lwowie. Pod red. A. Fiszera. № 3).
14. Falkowski J. *Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny*. Lwów, 1938. 107 s. (*Pracy etnograficzne*. Wydawnictwo Towarzystwa ludoznawczego we Lwowie. Pod red. A. Fiszera. № 4).

REFERENCES

- Mohytych, I.R. (1987). Public buildings. *Hutsulshchyna* (Pp. 182—188). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Siletskyi, R. (1994). *Rural settlement and estate in the Ukrainian Carpathians of the 19th—20th centuries*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Shukhevych, V., Vatamanyuk, D., & Arsenych, P. (1997). *Hutsulshchyna* (Part 1—2). Verkhovyna: [b. v.]. Reprint of the 1899 and 1901 editions [in Ukrainian].
- Mohytych, I.R. (1987). Residential and farm buildings of the yard. *Folk architecture of the Ukrainian Carpathians of the 15th—20th centuries* (Pp. 69—125). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Hoshko, Yu.G., Kishchuk, T.P., & Fedaka, P.M. (1987). Development of settlements, housing and living conditions in the Soviet period. *Folk architecture of the Ukrainian Carpathians of the 15th—20th centuries* (Pp. 244—258). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Fedaka, P.M. (2005). *National housing of Ukrainians in Transcarpathia of the 18th—20th centuries*. Uzhgorod: Grazhda [in Ukrainian].
- Danyiuk, A. (1985). Bow to the folk architect. *Ethnographic essays on folk architecture of Ukraine*. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
- Kosmina, T.V. (1980). *Rural housing of Podillia (late 19th—20th centuries): historical and ethnographic study*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Samoilovych, V.P. (1977). *Folk architectural creativity (based on the materials of the Ukrainian SSR)*. Kyiv: Budivelnik [in Ukrainian].
- Hratsianskaia, N.N., Listova, N.M., & Tokarev, S.A. (1968). Introduction. Typology of folk housing in the countries of foreign Europe. *Types of rural housing in the countries of foreign Europe* (Pp. 3—11). Moscow: Nauka [in Russian].
- Pavliuk, S. (2008). *Dictionary of basic concepts and terms from the theory of ethnology*. Lviv [in Ukrainian].
- Holovatskyi, Ya. (1993). Journey through Galician and Hungarian Rus, described in letters to a friend in L. *Journey to the Ukrainian Carpathians* (Pp. 22—101). Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
- Falkowski, J. (1937). The western border of the Hutsul region: the Valleys of Prut, Bystrica Nadwornianska, Bystrica Soljtwinska and Lomnica. Lwow [in Polish].
- Falkowski, J. (1938). North-eastern border of the Hutsul region. Lwow [in Polish].